

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

مدیریت تحصیلات تکمیلی

پژوهشکده تاریخ

پایان نامه کارشناسی ارشد

رشته تاریخ ایران دوره اسلامی

عنوان پایان نامه:

شناسایی و مقوله بندی و تحلیل داده های تاریخ اجتماعی در سفرنامه های خارجیان
از سلطنت مظفرالدین شاه تا شروع جنگ جهانی اول (۱۳۱۳-۱۳۳۲ق/۱۸۹۵-۱۹۱۴م)

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر شهرام یوسفی فر

استاد مشاور:

جناب آقای دکتر علیرضا ملائی

پژوهشگر: مصطفی خدامرادی

بهمن ۱۳۹۲

تقدیر و تشکر

بر خود لازم می دانم از راهنماییهای خردمندانه جناب آقای دکتر شهرام یوسفی فر استاد راهنمای محترم و همچنین از دکترعلیرضا ملاتی استاد مشاور محترم که در نوشتن این پایان نامه همواره مشوق بنده بودند تقدیر و تشکر نمایم و شایسته است که از اساتید دوران تحصیلم آقایان: دکتر تکمیل همایون، دکتر نوذری، دکتر عالم زاده، دکتر نجفدوری، دکتر زندیه و دکتر خلعتبری ونیزسرکار خانم دکتر ترکمنی آذر کمال تشکر وامتنان را داشته و آرزوی توفیقات و سلامتی تک تک این بزرگواران را از درگاه ایزد منان مسئلت نمایم.

ضمناً از زحمات بی شائبه جناب آقای محمد حسین محمدی کارشناس محترم بخش تاریخ اجتماعی پژوهشگاه علوم انسانی ومطالعات فرهنگی که همواره در تمامی مراحل تحقیق دلسوزانه مشوق و یاری رسان بنده بود نهایت سپاسگذاری را دارم. آرزوی موفقیت و سرفرازی را برایشان مسئلت می نمایم.

خدای را بسی شاکرم که از روی کرم، پدر و مادری فداکار نسبیم ساخته تا در سایه درخت پربر و وجودشان بیاسایم و از ریشه آنها شاخ و برگ گیرم و از سایه وجودشان در راه کسب علم و دانش تلاش نمایم. والدینی که بودنشان تاج افتخاری است بر سرم و نامشان دلیلی است بر بودنم، چرا که این دو وجود، پس از پروردگار، مایه هستی ام بوده اند دستم را گرفتند و راه رفتن را در این وادی زندگی پر از فراز و نشیب آموختند. آموزگاران که برایم زندگی، بودن و انسان بودن را معنا کردند

تقدیم به همسرم به پاس قدر دانی از قلبی آکنده از عشق و معرفت که محیطی سرشار از سلامت و امنیت و آرامش و آسایش برای من فراهم آورده است و سایه مهربانیش سایه سار زندگی می باشد، او که اسوه صبر و تحمل بوده و مشکلات مسیر را برایم تسهیل نمود. و تقدیم به تمام آزاد مردانی که نیک می اندیشند و عقل و منطق را پیشه خود نموده و جز رضای الهی و پیشرفت و سعادت جامعه، هدفی ندارند.

چکیده

تحقیق حاضر که به شناسایی و مقوله بندی داده های تاریخ اجتماعی سفرنامه های خارجیان از سلطنت مظفرالدین شاه تا شروع جنگ جهانی اول می پردازد بر آن است داده های تاریخ اجتماعی ایران را که در سفرنامه های خارجیان به صورت پراکنده ثبت شده است، به روشی نوین داده نگاری و پس از ساماندهی و پردازش آنها در پنج بخش اجتماعی- فرهنگی، مذهبی، سیاسی، اقتصادی و حقوقی دسته بندی کند. سپس به تحلیل و ارزیابی آماری داده های فراهم آمده پردازد.

این سفرنامه ها در نشان دادن زندگی اجتماعی مردمان عصر خود، نقش بسزایی داشته اند. از آنجا که اوایل قرن چهارده قمری، قدرتهای بزرگ از لحاظ سیاسی و اقتصادی و فرهنگی به ایران توجه بسیاری نشان می دادند. این باعث حضور افراد خارجی با نیات مختلف در ایران شد که برخی از آنان سفرهای خود را به رشته تحریر درآوردند که حاوی بسیاری از اطلاعات غنی و البته پراکنده در باب وضعیت جامعه ایران در آن دوره است. براین اساس چون برای هرگونه مطالعه در باب تاریخ ایران دوره قاجار رجوع به سفرنامه ها اجتناب ناپذیر است، لازم است با روشمندی همه داده های موجود در این کتب شناسائی و مورد مطالعه قرار گیرد و در مراحل بعد مقوله بندی و پردازش شود. مشخص است که این امر باعث ساماندهی مطالعات و تحقیقات نیازمند به مطالعه سفرنامه ها و اجتناب از مراجعات مکرر محققان جهت شناسائی و استخراج مطالب مورد نیاز از این گونه کتب می گردد.

واژگان کلیدی: سفرنامه، تاریخ اجتماعی، وجوه اجتماعی- فرهنگی، سیاسی، اقتصادی، حقوقی، دینی، تحلیل آماری، داده های آماری

Abstract

This study which deals with the identifying and categorizing of socio -historical data in the itineraries of foreigners in Mozaffaredin Shah period up to the World War I, it also wants to utilize innovative data collecting of Iranian socio -historical data in which they were collected the itineraries of foreigners sparsely beforehand, and then classifies data processing and categorizing in five parts of socio-cultural, religious, political, economic and legal. Finally, carry out descriptive analysis which prepared during this research.

These itineraries played significant roles in demonstrating of people`s social lives whom lived those eras.

In fact, in the early lunar fourteenth century, the superpowers paid close attention to Iran in terms of politics, economy and culture. Thus, this factor caused the attendance of foreigners with different Intentions in which some of them started to write their itineraries which included valuable information about Iranian society in that era although those data were scattered . Based on the following fact , it is inevitable that every study about the history of Iran in Qajar dynasty needs to refer the itineraries. So, it is necessary that all of collected data are existed in these books should be identified and studied with the effective methods. And in the succeeding stages the data should be classified and processed. It is clear that this study causes the organizing of the studies and researches which will be needed the study of itineraries and avoiding repetitive referring of researchers in order to identifying and extraction of needed materials in these kind of books.

Key words: itinerary, socio- history, socio-cultural aspects, political, economic , legal, religious, statistical analysis and statistical data

Ministry of science, research & technology

Institute for Humanities & Cultural Studies

Postgraduate studies management

Faculty of history

Ph .D/MA. Thesis

Title of the Thesis

Identifying categorizing and analyzing the data of social history in
foreign journies from the reign of Mozzaffaraedinshah until the first

World war(۱۸۹۰-۱۹۱۴ AD)

Supervisor:

Dr.shahram Yoosfifar

Advisor:

Dr. Alireza Mollai

By

Mostafa Khoda moradi

February ۲۰۱۴

فصل اول کلیات تحقیق

۲	مقدمه
۳	موضوع تحقیق
۳	محدوده زمانی و مکانی تحقیق
۳	طرح موضوع
۴	اهمیت و ضرورت موضوع تحقیق
۵	کاربرد های تحقیق
۵	اهداف تحقیق
۵	روش داده‌نگاری
۶	روش مقوله بندی داده های گردآوری شده تحقیق
۶	روش تحلیل داده های جمع آوری شده
۷	پیشینه تحقیق
۷	تعریف مفاهیم
۸	شیوه تنظیم فصول

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
	فصل دوم معرفی و بررسی منابع
۱۱	۱- ازخراسان تا بختیاری
۱۲	۲- سفرنامه ژنرال سر پرسی سایکس (ده هزارمیل در ایران)
۱۳	۳- بیست سال در ایران
۱۴	۴- زنان ایرانی و راه و رسم زندگی آنان
۱۵	۵- سفرنامه ویلسون (تاریخ سیاسی و اقتصادی جنوب غربی ایران)
۱۶	۶- گل‌های سرخ اصفهان (ایران با اتومبیل)
۱۷	۷- اوراق ایرانی (خاطرات سفر کلود انه در آغاز مشروطیت)
۱۸	۸- به سوی اصفهان
۱۹	۹- ایرانی که من شناختم (خاطرات و سفرنامه موسیو ب نیکیتین)
۲۰	۱۰- سفرنامه دمورگان
۲۲	۱۱- بامن به سرزمین بختیاری بیائید
۲۳	۱۲- سفرنامه گروته

فصل سوم مقوله بندی داده‌های مستخرج از منابع

- ۲۶ ۱-مقوله بندی داده‌های اجتماعی از خراسان تابختیاری
- ۱۳۳ ۲-مقوله بندی داده‌های اجتماعی سفرنامه ژنرال سر پرسی سایکس
- ۱۹۰ ۳-مقوله بندی داده‌های اجتماعی بیست سال در ایران
- ۲۳۲ ۴-مقوله بندی داده‌های اجتماعی زنان ایرانی و راه و رسم زندگی آنان
- ۲۵۹ ۵-مقوله بندی داده‌های اجتماعی سفرنامه ویلسون
- ۲۹۰ ۶-مقوله بندی داده‌های اجتماعی گل‌های سرخ اصفهان
- ۳۲۱ ۷-مقوله بندی داده‌های اجتماعی اوراق ایرانی (خاطرات سفرکلودانه)
- ۳۴۵ ۸-مقوله بندی داده‌های اجتماعی به سوی اصفهان
- ۳۶۴ ۹-مقوله بندی داده‌های اجتماعی ایرانی که من شناختم (سفرنامه موسیو ب نیکتین)
- ۳۹۰ ۱۰-مقوله بندی داده‌های اجتماعی سفرنامه دمورگان
- ۴۰۳ ۱۱-مقوله بندی داده‌های اجتماعی بامن به سرزمین بختیاری بیائید
- ۴۲۳ ۱۲-مقوله بندی داده‌های اجتماعی سفرنامه گروه

فصل چهارم تحلیل آماری و ارزیابی داده‌ها و مقوله‌های مستخرج از منابع

۴۷۷	۱-تحلیل و ارزیابی ازخراسان تابختیاری
۴۹۴	۲-تحلیل و ارزیابی سفرنامه ژنرال سر پرسی سایکس
۵۰۵	۳-تحلیل و ارزیابی بیست سال درایران
۵۱۶	۴-تحلیل و ارزیابی زنان ایرانی و راه و رسم زندگی آنان
۵۲۵	۵-تحلیل و ارزیابی سفرنامه ویلسون
۵۳۳	۶-تحلیل و ارزیابی گلهای سرخ
۵۴۱	۷-تحلیل و ارزیابی اوراق ایرانی
۵۴۹	۸-تحلیل و ارزیابی به سوی اصفهان
۵۵۶	۹-تحلیل و ارزیابی ایرانی که من شناختم
۵۶۴	۱۰-تحلیل و ارزیابی سفرنامه دمورگان
۵۷۱	۱۱-تحلیل و ارزیابی بامن به سرزمین بختیاری بیاید
۵۷۸	۱۲-تحلیل و ارزیابی سفرنامه گروه

فصل پنجم تحلیل آماری و ارزیابی کلی داده ها و مقوله های تاریخ اجتماعی از منابع

منتخب

۵۹۰	تحلیل مقایسه‌ای مقوله‌های تاریخ اجتماعی مستخرج از منابع منتخب
۵۹۲	تحلیل مقایسه‌ای مقوله‌های وجوه پنجگانه تاریخ اجتماعی در کل منابع منتخب
۵۹۴	تحلیل مقایسه‌ای مقوله‌های وجوه پنجگانه تاریخ اجتماعی در هریک از منابع منتخب
۵۹۵	تحلیل و ارزیابی وجوه فرهنگی-اجتماعی در سفرنامه های خارجیان از دوره مظفری تا آغاز جنگ جهانی اول
۵۹۶	تحلیل و ارزیابی وجوه حقوقی در سفرنامه های خارجیان از دوره مظفری تا آغاز جنگ جهانی اول
۵۹۷	تحلیل و ارزیابی وجوه دینی در سفرنامه های خارجیان از دوره مظفری تا آغاز جنگ جهانی اول
۵۹۸	تحلیل و ارزیابی وجوه سیاسی در سفرنامه های خارجیان از دوره مظفری تا آغاز جنگ جهانی اول
۵۹۹	تحلیل و ارزیابی وجوه اقتصادی در سفرنامه های خارجیان از دوره مظفری تا آغاز جنگ جهانی اول
۶۰۰	نتیجه گیری
۶۰۱	فهرست منابع و مأخذ

فصل اول:

کلیات تحقیق

مقدمه

گرایش تاریخ اجتماعی در مطالعات تاریخی جریانی نوظهور به شمار می‌رود و به طور کلی به مانند واکنشی به سیطره برداشت سیاسی از متون تاریخی می‌باشد. در مطالعات تاریخ اجتماعی موضوعاتی مورد توجه قرار می‌گیرد، که در مطالعات تاریخی جاری، به آن‌ها کمتر می‌توان پرداخت، زیرا سلطه حاکم بر جامعه (مانند؛ توجه به حوزه حکومت و بازیگران آن، مانند؛ پادشاهان و قهرمانان) مانع از پرداختن به موضوعات مربوط به سطوح پایین جامعه و از جمله گروه‌های فرودست و روال‌های زندگی آنان می‌شود. منظر دید محقق تاریخ اجتماعی ابعاد پنهان حوادث و رخدادها و جلوه‌های متفاوتی از جریانات تاریخ را برای وی آشکار می‌سازد.

سفرنامه نویسان خارجی به مقوله‌های زندگی اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و... توجه شایانی کرده اند که با مطالعه دقیق و عمیق این منابع تا حدودی می‌توان به زوایای پنهان تاریخ اجتماعی ایران دست یافت و این امر زمانی محقق می‌گردد که تحقیق کننده این آثار با صبر و حوصله فراوان در این باب بکوشد.

در این پایان‌نامه تلاش در راستای شناسایی داده‌های اجتماعی در منابع منتخب است و این داده‌ها، مقوله‌های بسیاری در زمینه‌های مرتبط با تاریخ اجتماعی ایرانیان را شامل می‌شود. از این مقولات برای نمونه می‌توان از وجوه زندگی اجتماعی فرهنگی نام برد که در درون خود از مراسم و آیین‌هایی چون ازدواج، عزاداری و جشن و سرور رادار می‌باشد که هر یک، نشان از فرهنگ غنی ساکنان این سرزمین در طول حیات آن است.

اصولی که در آغاز آن سخن رفت شامل: اقتصادی، مذهبی، سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و حقوقی هر کدام شامل زیرمجموعه‌هایی است، که آن امور جزئی‌ترین جای بسی مطالعه و تحقیق رادار می‌باشد، چرا که با تفحص در هر امر جزئی، موضوعات، گسترش یافته و قابلیت تجزیه و تحلیل می‌یابند. هم‌چنین، فایده‌ی دیگر این امر آن است که می‌تواند مورد مطالعه در حوزه تحقیقات وسیع دانشجویی نیز قرار بگیرد.

این سفرنامه هادرن نشان دادن زندگی اجتماعی مردمان عصر خود، نقش بسزایی داشته‌اند. از آن جاکه اوایل قرن چهارده قمری، قدرتهای بزرگ ازلحاظ سیاسی و اقتصادی و فرهنگی به ایران توجه بسیاری نشان می‌دادند. این باعث حضور افراد خارجی بانیات مختلف در ایران شد که برخی از آنان سفرهای خود را به رشته تحریر درآوردند که در این سفرنامه هابه وجوه اجتماعی - فرهنگی از جمله آداب و رسوم و باورهای مذهبی مردم آن دوره می‌پردازد. پژوهش حاضر با تکیه بر منابع منتخب، زندگی اجتماعی ایرانیان را در پنج حیطه فرهنگی و اجتماعی، دینی، اقتصادی، سیاسی و حقوقی منعکس کرده است

هدف‌های مورد نظر پژوهشگر در ضمن این پژوهش - که فراهم آوردن متنی مرجع و نوین برای مطالعه محققان حوزه علوم اجتماعی ایرانیان و نشان دادن گستره‌ای از داده‌های موجود در منابع تاریخی است که معمولاً به درستی مورد استفاده قرار نمی‌گیرند به راحتی به دست خواهد آمد. مسلمانان هر دوره، کارها و آثاری چنین، علاوه بر افزایش تألیف کتاب‌های تاریخی ایران زمین، شناسایی هر چه بهتر فرهنگ و تمدن مردمان این سرزمین را نیز سبب خواهد شد.

موضوع تحقیق:

شناسائی و مقوله بندی داده های تاریخ اجتماعی در سفرنامه های خارجیان

محدوده زمانی و مکانی تحقیق:

محدوده مکانی: ایران در دوره قاجار (از سلطنت مظفرالدین شاه تا شروع جنگ جهانی اول)
محدوده زمانی: ۱۳۱۳-۱۳۳۲ق/۱۸۹۵-۱۹۱۴م

طرح موضوع:

در دوره قاجار دگرگونی های اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی بسیاری روی داد که در نتیجه آن ساختار و مناسبات سیاسی و اقتصادی و فرهنگی ایران از شکل گذشته به وضعیت متفاوت و جدیدی گذار یافت. در این دوره تاریخی به دلیل تقارن بابر و فعالیت های دانشمندان، تجار، ماموران سیاسی و دیگر علاقه مندان به سفر و مطالعه جوامع شرقی در کشورهای اروپائی، شاهد حضور بسیاری از سفرنامه نویسان در ایران هستیم که بر آن بودند مشاهدات و تجربیات خود از سفر به ایران را در قالب نوشته ها و گزارش هایی که غالباً قالب سفرنامه داشت، برجای گذارند. از این رو سفرنامه ها به عنوان نوعی ارزشمند از منابع این دوره بشمار می رود که حاوی بسیاری اطلاعات غنی و البته پراکنده در باب وضعیت جامعه ایران در آن دوره است. ناگفته نماند که نوع اطلاعات و گستره داده های مربوط در سفرنامه هان نسبت به کتب تاریخ نگاری دوره قاجار تا آن اندازه است که قابل مقایسه نیست.

بر این اساس چون برای هر گونه مطالعه در باب تاریخ ایران دوره قاجار رجوع به سفرنامه ها اجتناب ناپذیر است، لازم است با اسلوب روشمندی همه داده های موجود در این کتب شناسائی و مورد مطالعه قرار گیرد و در مراحل بعد مقوله بندی و پردازش شود. مشخص است که این امر باعث ساماندهی مطالعات و تحقیقات نیازمند به مطالعه سفرنامه ها و اجتناب از مراجعات مکرر محققان جهت شناسائی و استخراج مطالب مورد نیاز از این گونه کتب می گردد.

رساله حاضر به عنوان بخشی از طرح کلان پایگاه داده های تاریخ اجتماعی ایران است که در پژوهشکده به اجرا در می آید. طرح مزبور بر آن است که با توسل به رویکرد تاریخ اجتماعی به شناختی همه جانبه از یک برهه از این دوره دست پیدا کند. گرایش تاریخ اجتماعی به عنوان پدیده ای نوظهور در مطالعات تاریخی در واقع واکنشی به غلبه رویکرد تاریخ سیاسی بر حوزه مطالعات تاریخی محسوب می شود. غلبه توجه به تاریخ سیاسی با تأکید بر نقش حکومت ها و مردان سیاست موجب نادیده گرفته شدن نقش اکثریت جامعه (اقتدار فرودست و زندگی آنها) در مسائل و پدیده های تاریخی شده است. برای حل این

مسأله رویکرد تاریخ اجتماعی به مسائل تاریخی، پدیده‌ها را از منظری مورد بررسی قرار می‌دهد که مورد توجه رویکرد سیاسی نیست.

علی‌رغم این نظر غالب که منابع تاریخی تنها داده‌های سیاسی و نظامی به دست می‌دهند با مطالعه دقیق این منابع می‌توان به داده‌های اجتماعی و اقتصادی دست یافت و سپس با تجزیه و تحلیل این داده‌ها می‌توان به نیات درونی و پنهان در متون مورد نظری پرداخت.

تحقیق در حوزه تاریخ اجتماعی لایه‌های زیرین حوادث و پدیده‌های اجتماعی و جلوه‌های متفاوتی از حرکت تاریخ را نمایان می‌سازد. پژوهش حاضر بر اساس طرح کلان پایگاه تاریخ اجتماعی ایران در گروه تاریخ اجتماعی پژوهشکده تاریخ، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی تعریف شده است و کار اصلی آن شناسایی و مقوله‌بندی داده‌های اجتماعی در سفرنامه‌های خارجی از دوره مظفرالدین شاه قاجار تا وقوع جنگ جهانی اول (۱۳۱۳-۱۳۳۲ ه.ق) می‌باشد. در حقیقت وجود چنین رویکرد نوینی در مطالعات تاریخی در قالب پردازش و مقوله‌بندی داده‌های تاریخ اجتماعی از اولویت‌های تحقیقات تاریخی محسوب می‌شود که باید به آن پرداخت.

این دوره به دلیل وقوع پدیده‌های مشروطه و حضور گسترده سیاحان و ماموران خارجی در ایران و نظریه پردازی این گروه درباره وقایع اجتماعی و سیاسی ایران در این دوره، نقطه عطفی در تاریخ ایران محسوب می‌شود. شناسایی و مقوله‌بندی داده‌های تاریخی آثار این خارجی‌ان در باره تاریخ اجتماعی ایران در عصر مورد نظر در شناخت همه‌جانبه این دوره تأثیرگذار خواهد بود.

اهمیت و ضرورت موضوع تحقیق:

حوزه تاریخ اجتماعی حوزه‌ای جدید در مطالعات تاریخی محسوب می‌شود و توجه به آن می‌تواند در توسعه تاریخنگاری ایران تأثیرات بسزایی داشته باشد.

تحقیق حاضر تلاشی است در جهت داده‌پردازی متون تاریخی ایران بر اساس رویکرد تاریخ اجتماعی به منظور آشکار کردن جنبه‌های پژوهش تاریخ اجتماعی در منابع تاریخی ایران. بدین منظور که بتوان به شناختی همه‌جانبه از تاریخ اجتماعی ایران دست یافت لازم است که تا حدودی جوانب تاریک مسائل اجتماعی در ادوار مختلف تاریخی بررسی شود.

دوره مورد پژوهش (از دوره مظفرالدین شاه تا شروع جنگ جهانی اول) به عنوان یکی از دوره‌های بسیار مهم در تاریخ ایران به علت وقوع مشروطه و حضور بیش از پیش سیاستمداران بیگانه در ایران از لحاظ پرداخت تاریخ اجتماعی حائز اهمیت می‌باشد.

تاکنون مطالعه و ارزیابی خاصی در مورد وضعیت منابع تاریخی ایران در دوره مورد بحث از نظر ظرفیت هاومیزان اشتمال آنان بر داده های تاریخ اجتماعی ایران صورت نگرفته است و این امر باعث محدودماندن موضوعات قابل مطالعه در دوره قاجار شده است .

باز کردن گستره داده هاومقوله های مربوط به تاریخ اجتماعی ایران در منابع تاریخی از دیگر علل اهمیت و ضرورت پرداختن به پژوهش حاضر می باشد

کاربردهای تحقیق:

پژوهش حاضر در قالب طرح کلان پایگاه دیجیتالی تاریخ اجتماعی ایران (بخش تاریخ اجتماعی پژوهشکده تاریخ) تعریف شده است و وظیفه آن شناسایی داده های تاریخ اجتماعی سفرنامه های خارجیان از سلطنت مظفرالدین شاه تا شروع جنگ جهانی و مقوله بندی آن هاست. این تحقیق جنبه مستقل دارد اما در نهایت به مانند بخشی از طرح پایگاه دیجیتالی تاریخ اجتماعی ایران، مورد استفاده قرار خواهد گرفت و مراجعین به پایگاه دیجیتالی تاریخ اجتماعی ایران می توانند موضوعات اجتماعی را در کمترین زمان از منابع مختلف استخراج کنند.

اهداف تحقیق:

پژوهش حاضر در زمره تحقیقات اکتشافی قرار می گیرد که در آن رویکرد پژوهشی به شناسایی حوزه های دانش و یا گسترش زیر ساخت های رشته مربوط برای طراحی حوزه های جدید پژوهش و تلاش برای تدارک الزامات ضروری در این خصوص اختصاص می یابد. چنان چه اشاره شد این پژوهش به شناسایی و گردآوری داده های تاریخ اجتماعی سفرنامه های خارجیان از سلطنت مظفرالدین شاه تا شروع جنگ جهانی می پردازد، که تاکنون در این باب پژوهشی صورت نگرفته است. هم چنین مقوله بندی داده های جمع آوری شده در این مطالعه نیز چشم اندازهای تازه ای بر مطالعات این سرزمین می اندازد.

روش گردآوری اطلاعات تحقیق (داده نگاری)

متونی از سفرنامه های ترجمه شده خارجی در دوره مظفرالدین شاه به دقت مطالعه خواهند شد منابع منتخب در حین خوانش متن، بر اساس شیوه نامه مصوب بخش تاریخ اجتماعی داده نگاری می شوند؛

بدین معنی که موضوعات و مسائل اجتماعی مطرح شده در منابع به شکل تیتربخبری نوشته می شود و شماره صفحه داده مستخرج از منبع جلوی تیتربخبری مذکور نوشته می شود. برای این اساس تمام کتاب خط به خط داده نگاری و مسائل و موضوعات اجتماعی کشف و بازنویسی می گردد. داده های اجتماعی در قالب جمله کوتاه خبری است و تا حد امکان موضوع، مکان و زمان موضوع خبر در آن لحاظ می گردد.

شماره صفحه هر داده در داخل پرانتز قرار گرفته که با علامت نقطه و پرگول (!) از داده های قبلی جدا می شود تا خواننده به راحتی بتواند به صفحه مورد نظر مراجعه کند. داده ها در مراحل نهایی مجدداً مورد بازبینی قرار می گیرد تا تلاش شود هر داده در کمترین کلمات بیشترین بار معنایی را برساند و به اصطلاح ویرایش نگاری گردد.

روش مقوله بندی داده های گردآوری شده تحقیق:

پس از اتمام داده شناسی و ثبت داده های تاریخ اجتماعی از هر منبع، مرحله مقوله بندی داده های تاریخ اجتماعی در هر منبع به صورت مجزا انجام می گردد. در این مرحله بر اساس مقوله بندی داده ها، اطلاعات مستخرج، دسته بندی می گردد. در دسته بندی کلی تمام داده ها در پنج بخش اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی، حقوقی، سیاسی و دینی تفکیک می شود و سپس به زیرشاخه های جزئی تر تقسیم می گردد. پس از اتمام مقوله بندی مجدداً مقوله ها ویرایش شده تا با بررسی جمله داده ها جایگاه اصلی آنها در زیر مجموعه های وجود پنج گانه تثبیت شود. با مقوله بندی داده ها و آگاهی از میزان کمی آنها، می توان به وجود اجتماعی در منابع مورد بررسی دست یافت و آنها را مورد تحلیل و ارزیابی قرارداد. در پایان پژوهش با نتیجه گیری از تحلیل های صورت گرفته، میزان دسترسی به اهداف موضوع مشخص می گردد.

روش تحلیل داده های جمع آوری شده:

در فصل چهارم، مقولات اجتماعی هر منبع به صورت جداگانه مورد بررسی و تحلیل قرار می گیرد، ابتدا جدولی از وجود پنج گانه از هر منبع تنظیم شده و مورد تحلیل کلی قرار می گیرد سپس جداول دیگری از هر یک از وجود پنج گانه بصورت مجزا ارائه گردیده و در مورد آن بحث و ارزیابی

خواهد شد. تا اهمیت اجتماعی منابع برای مارو شن شود. در این جدولها فراوانی هر مقوله از هر منبع مشخص شده است، سپس برای درک بهتر در هر منبع درصد هر مقوله تعیین می گردد.

در این تحقیق هر منبع را به عنوان یک واحد کامل (۱۰۰ درصد) در نظر گرفته می شود و زیر مجموعه هارا از درصد و جوه پنجگانه تعیین کرده و سپس فراوانی مقوله های مورد بحث در هر کتاب مشخص شده است. آنگاه برای درک بهتر فراوانی ها به درصد تبدیل می گردد. در این بخش امکان سنجی زمینه های تحقیق در موضوعات تاریخ اجتماعی در متون مورد بررسی اثبات می گردد، موضوعات شناسائی شده جدید برای تحقیق در تاریخ اجتماعی برداشت های محقق از واریسی داده های تاریخی موجود در منابع غیر تاریخی مورد مطالعه و دیگر موضوعات نظیر آن مورد بررسی و تحلیل قرار می گیرند.

فصل پنجم این تحقیق به تحلیل مقایسه ای از تمامی منابع بررسی شده اختصاص می یابد تا مشخص شود که هر یک از کتب تا چه میزان به مسائل اجتماعی توجه داشته اند. در این فصل تلاش می شود میان تمامی منابع مورد مطالعه در حیطه پنج گانه ارتباط منسجمی برقرار شود و در یک تحلیل کلی برداشت کلی از مجموعه کتب انجام گیرد. در این بخش ابتدا جدولی مقایسه ای از فراوانی و درصد داده های موجود در هر یک از منابع تنظیم شده و اهمیت هر یک از کتب از نظر پرداختن به تاریخ اجتماعی مورد بررسی قرار می گیرد.

پیشینه تحقیق:

رساله حاضر در ارتباط با دیگر رساله هایی است که با این ویژگی در بخش تاریخ اجتماعی، پژوهشگر رساله تاریخ تعریف شده است و به اجراء می آید، با این تفاوت که هر یک از رساله های قبلی در مورد کتاب هایی خاص و با موضوعات دیگری بوده است و در این رساله با استفاده از منابع مورد نظر مطالب سایرین تکمیل می گردد.

شایان ذکر است که تحقیق درباره اجتماع و زندگی اجتماعی از مسائلی است که در عمق خود، امکان و ضرورت پژوهش و جستجوهای بسیاری را نهان کرده است و تنها، کافی است قفل چنین پژوهش هایی با کلیدی نوین گشوده شود تا ایران و ایرانی با گستره تاریخ پر شکوه و عظمت خود بیش تر آشنا شود. این پژوهش پویا و بدیع از جمله کلیدهایی است که تاکنون کمتر مانند آن در این حیطه تألیف و جمع آوری شده است؛ مگر نمونه ای جزئی که قالب و ریخت و کارکرد آن، متفاوت از پژوهش حاضر است.

تعریف مفاهیم:

در این پژوهش پیش از هر چیز، باید به توضیح برخی مفاهیم که محور و مبنای پژوهش واقع شده اند، پرداخته شود. این مفاهیم، عبارتند از:

داده‌ها: عبارت است از اطلاعات مجزای جزئی مربوط به زندگی تاریخ اجتماعی ایران، که مورد شناسایی قرار گیرد.

مقوله: عبارت از پردازش و سازمان‌دهی داده‌ها در دسته بندی کلی تراز واحد داده است تا امکان رده-بندی داده‌های مورد بحث فراهم شود.

زندگی اجتماعی: روال و جریان روزانه زندگی در جامعه یک دوره مشخص است و از طریق شناسایی داده‌های مربوط به وجوه مختلف رفتار و کردار و باورهای انسان‌ها در جامعه، شرایط لازم برای فهم و تحلیل موضوع «زندگی روزانه» فراهم می‌گردد.

تحلیل آماری: شناسایی و ثبت و ضبط داده‌های مربوط به تاریخ اجتماعی در کتاب‌های مورد مطالعه رومی توان به روش‌های گوناگون معنی‌دار کرد، از آن جمله، روش تحلیل آماری داده‌ها است.

وجوه اجتماعی - فرهنگی: در این تحقیق عبارت است از مجموعه آداب و رسوم و باورهای اجتماعی و خصایل مردمی، نحوه معیشت و دستاوردهای علمی و هنری یک ملت و همچنین نظم و بی‌نظمی، بیماری و بهداشت، مهاجرت و حوادث طبیعی که در طول تاریخ یک ملت وجود داشته‌اند.

وجوه دینی: به تمام رسوم و تشریفات آیینی مردم از جمله مراسم عبادی، سوگ و سرور و همچنین به اعتقادات فرق مذهبی یک دین و علوم و منابع دینی و اماکن مذهبی آنها اطلاق می‌شود.

شیوه تنظیم فصول:

پژوهش حاضر، در پنج فصل، تدوین شده است که مختصراً به آن اشاراتی می‌شود:

فصل اول، در این فصل به کلیات و اهمیت و ضرورت تحقیق، کاربردها، اهداف، پرسش‌ها، گردآوری اطلاعات، مقوله‌بندی داده‌های گردآوری شده، تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده، پیشینه، تعریف مفاهیم و سامان تحقیق (شیوه تنظیم فصول) پرداخته شده است.

فصل دوم به معرفی هر کدام از متون منتخب با توجه به مقدمه خود کتاب و منابع مرتبط دیگر پرداخته شده است؛ همچنین شمه‌ای از زندگی نویسندگان آثار مورد پژوهش، بیان گردیده و راجع به هر کدام از آثار مورد نظر و درباره اهمیت تاریخ اجتماعی هر یک از آثار نیز بحث شده است. در این فصل جهت آشنایی با آثار منتخب ابتدا شناسنامه کتاب و سپس معرفی نویسنده و در کنار آن با سایر آثار این نویسندگان نیز آشنایی شویم هم‌چنین شمه‌ای از زندگی نویسندگان آثار مورد پژوهش، بیان گردیده و راجع به هر کدام از آثار مورد نظر و درباره اهمیت تاریخ اجتماعی هر یک از آثار نیز بحث شده است.

فصل سوم که داده‌نگاری یا شناسایی داده‌هاست، به طور کلی از همه مطالب کتاب‌ها عمّ از مقدمه داده‌نگاری صورت گرفته شده است. پس از تشخیص داده مورد نظر، به مفهوم پردازی و یافتن واژگان مناسب پرداخته شده، آنگاه اشاره مربوط به داده مورد نظر در قالب یک موضوع موجز تدوین شده است. به عبارت دیگر این مرحله، همان مرحله طبقه‌بندی داده‌های آماری از متون مورد پژوهش است. روش ثبت موضوع هر داده به صورت مستقل است. مطالب و مضمون‌های گوناگون مربوط به صفحات تکراری

بانشانه «» از هم جدا شده است، اما اگر موضوع مورد نظر وارد صفحه دیگر شده باشد، صفحات با استفاده از نشانه «» از یکدیگر جدا شده‌اند. شماره صفحه کتاب پس از آمدن هر داده درون نشانه «پرانتز» قرار گرفته است. اگر کتاب مورد پژوهش چندجلدی باشد، نشانه اختصاری «ج» همراه با شماره جلد، داخل پرانتز نوشته شده است. در صورتی که داده‌ای از مقدمه کتاب برداشته شده باشد، در پایان داده و در داخل پرانتز واژه «مقدمه» نوشته شده است. این فصل که مدخل اصلی پژوهش می‌باشد، خواننده را به متن اصلی سوق می‌دهد، چراکه به کارگیری درست و متناسب هر داده، باعث ایجاد انگیزه و رغبت خواننده به مطلب خواهد شد.

فصل چهارم، بر تحلیل و ارزیابی داده‌ها و مقوله‌های بدست آمده از متون منتخب تأکید شده است. در این فصل هر کدام از منابع منتخب به صورت مستقل مورد تجزیه و تحلیل و ارزیابی قرار گرفته شده است. در این بخش برای هر کدام از وجوه پنج‌گانه مقدار درصد تعیین می‌گردد.

فصل پنجم، تحلیل داده‌ها و مقوله‌های تاریخ اجتماعی، در این فصل تمام منابع در یک تحلیل کلی بایکدیگر مقایسه می‌گردند تا در نهایت مشخص گردد که منابع عنوان شده در زمینه مسائل اجتماعی دارای چه نکاتی با چه درصدی هستند.

فصل دوم:

معرفی و شناسائی منابع منتخب

۱- شناسنامه کتاب:

آلمانی، هانری رنه، د؛ از خراسان تابختیاری؛ ترجمه غلامرضا سمیعی. - تهران: طاوس، ۱۳۷۸. جلد یک
۷۱۶ ص؛ جلد دو ۹۰۱ ص

معرفی نویسنده:

هانری رنه دالمانی (۱۸۶۳م_ ۱۹۵۰م) سیاحی فرانسوی بود که به علت علاقه فراوانش به اشیاء عتیقه، مسافرت های زیادی به کشورهای مشرق زمین انجام داده است. وی در سال ۱۸۹۸م از شهر سمرقند، بخارا، خیوه و عشق آباد بازدید کرد. او در این سفر آثار هنری از جمله قالی، منسوجات زربافت و اشیاء فلزی قدیمی را جمع آوری کرد و با خود به فرانسه برد. وی در سال بعد به فکر سفر به ایران افتاد و تدارکات سفر به ایران را دید. در سال ۱۸۹۰ به قصد گذراندن تعطیلات خود در قفقاز و ماوراء خزر به همراه هنرمندی حکاک به نام امیل وکانو که فریفته این برنامه شده بود، سفر خویش به آن سرزمین را آغاز کرد. و سال دیگر به همان جا برگشت و تجسس خود را از ناحیه خیوه، شهر زیبای ایران، در نزدیکی آمودریا، ادامه داد. او در سال ۱۹۰۷ میلادی از سوی وزارت فرهنگ فرانسه مامور تحقیق در خصوص آثار باستانی ایران شد و پیش از سفر با حاج علی قلی خان سردار اسعد که در پاریس بود قرار گذاشت تا به منطقه بختیاری نیز سفر کند.

معرفی کتاب:

نسخه اصلی این کتاب چهار جلدی است ولی نشر طاوس به ترجمه غلامرضا سمیعی آن را در دو جلد منتشر کرده است.

دالمانی پس از مراجعت از ایران به پاریس مجموعه یادداشت ها و تصاویری را که از سفر تهیه کرده بود در دو جلد تحت عنوان از خراسان تابختیاری به چاپ رساند.

مؤلف، کتاب خود را به ۲۴ فصل تقسیم نموده و هر فصل را به قسمت های مختلف مجزا کرده است. در فصل اول به اوضاع جغرافیایی و اجتماعی ایران پرداخته، در فصل دوم، سوم، به اوضاع کشاورزی، بازرگانی و صنعت اشاره کرده است. مسائل مربوط به تعلیمات عمومی، دفاع ملی، دین و فرهنگ، تفریحات و سرگرمی های مردم ایران را در فصل چهارم آورده است. فصل پنجم را به آداب و رسوم و عادات مختلف ایرانیان در آن روزگار اختصاص داده.

فصل ششم در خصوص زنان ایرانی مطالبی گوناگون گردآوری کرده است. در هفتمین فصل به بخش دیگری از مسائل صنعت در ایران اشاره کرده است. بدین ترتیب جلد اول را به پایان رسانده است.